

“Ihr seid am Ziel. Hier war ein deutsches Konzentrationskamp”

Duitse evacués in het voormalige concentratiekamp Vught november 1944- mei 1945

Jeroen van den Eijnde

Wanneer je vanuit Sittard Duitsland binnenrijdt, kom je door het kleine plaatsje Wehr. Je moet het weten, anders rijd je er zo voorbij, maar daar staat het dan toch naast de weg: een marmeren plaat bekroond met een kruis, het zogenaamde “Vught-kreuz”. Op de gedenksteen de namen van zestien inwoners van Wehr die de gedwongen evacuatie naar het voormalige concentratiekamp Vught in de periode tussen november 1944 en mei 1945 niet hebben overleefd.

En daarmee stuiten we op een vergeten stukje geschiedenis van Kamp Vught, waar ook L. de Jong in zijn omvangrijke geschiedwerk over Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog slechts enkele regels aan wijdt.¹

De geschiedenis van Kamp Vught houdt niet op wanneer rond 26 oktober 1944 de leegstaande gebouwen in handen vallen van de geallieerden. Het verhaal dat hier verteld wordt, kan en wil geen vergelijking zijn met hetgeen er tijdens de oorlogsjaren in het concentratiekamp Vught geschiedde. Het volgende is vooral een poging om één van de nog resterende onbekende episodes in de na-oorlogse geschiedenis van dit gebouwencomplex in de bossen bij de IJzeren Man in te vullen.²

Enkele feiten

Tussen 14 en 19 november 1944 zullen de grote vrachtwagentransporten die vanuit Eindhoven de gemeente Vught binnenrijden niet al te zeer zijn opgevallen tussen het drukke militaire verkeer. De vrachtwagencolones met hun levende lading stoppen bij de poort van het kamp Vught. Uit de wagens komt een bonte verzameling mensen. Opvallend veel ouderen en kinderen, die hun bezittingen proberen terug te vinden in de hoop bagage die naast de vrachtwagens wordt gedumpt.

Wie zijn deze mensen en wat komen ze in Vught doen?

Het gaat hier om Duitse burgers uit het "Selfkantgebied", ten oosten van Sittard. Een merkwaardige streek, waar de landsgrenzen nooit een definitieve scheiding tussen de mensen aan weerszijden van de grens hebben bewerkstelligd. Aan beide zijden werd en wordt vrijwel hetzelfde dialect gesproken. Aan de Duitse kant wonen nu nog steeds veel mensen met zeer Nederlands klinkende namen als "Peters" en "Jansen". Enkel en bezitten zelfs de Nederlandse nationaliteit. Dit gebied behoort tot de kleine stukken Duits grondgebied die na de oorlog voor enige tijd (1948-1963) onder Nederlands bestuur zouden worden geplaatst.³

Op 6 juni 1944 is een grote geallieerde invasiemacht in Normandië geland. Na een moeizaam begin rukken de troepen steeds sneller op. Begin september zijn de geallieerden tot aan de Duitse westgrens doorgestoten. Op 18 en 19 september passeren Amerikaanse troepen de grens met Duitsland en bezetten het zuidelijke deel van Selfkant, delen van de gemeente Gangelt en voorstadjes van de stad Geilenkirchen. Tussen 12 september en 23 september krijgen de bewoners van het Selfkantge-

bied meerdere ontruimingsbevelen. Sommigen geven hieraan gehoor. Velen negeren de bevelen en willen liever bij huis en haard blijven in de hoop dat de krijgshandelingen hun dorp ongemoeid zullen laten.

Pas enkele weken later, op 2 oktober, stoten eenheden van de 29ste Amerikaanse infanterie-divisie door tot in Kreuzrath en Birgden. Hier komt de opmars tot stilstand en de komende vier maanden zal dat zo blijven. De Amerikanen die nu dit gebied onder hun hoede hebben, evacueren eind oktober de bevolking uit Kreuzrath, Birgden en Gillrath naar de in het achterland gelegen dorpen Stahe, Gangelt, Süsterseel en Hillensberg. Dit in verband met de voortdurende Duitse artilleriebeschietingen. Op 11 november worden de Amerikanen in Gangelt door Engelsen van het Tweede Britse Leger afgelost. Om nog steeds niet duidelijke redenen oordeelt de nieuwe plaatselijke geallieerde commandant vrijwel direct dat de nog achtergebleven burgerbevolking van deze streek geëvacueerd dient te worden. Mogelijk heeft bij het Britse besluit een rol gespeeld dat het in de plaatsjes een grote chaos is van legervoertuigen, soldaten en burgers. Bovendien hebben de Britten dringend winterkwartieren nodig.⁴ Opmerkelijk is, dat de evacuatie van deze streek niet geschiedt naar het dichtstbijzijnde achterland, maar dat de bevolking massaal in vrachtwagens wordt gevoerd naar een plaats die behoorlijk ver van hun woongebied af ligt: de barakken van het in Nederland gelegen voormalige concentratiekamp bij Vught.

Tussen 13 en 19 november vertrekken in diverse vrachtwagencolonnas de achtergebleven inwoners naar een voor hen onbekende bestemming. De huizen moeten onbeheerd worden achtergelaten. Al het meubilair moet in één kamer worden gezet. Velen nemen het zekere voor het onzekere en begraven hun kostbaarheden in de tuin. In elke vrachtwagen worden ongeveer 25 mensen geladen, waardoor nog genoeg ruimte overblijft voor de bagage. In elke wagen zit een gewapende Nederlandse wacht. Belgen en Nederlanders reageren agressief, als ze merken dat zich in de vrachtwagens Duitsers bevinden. Er wordt gescholden en bedreigd met het gooien van stenen.

In Vught

Begin november 1944 schrijft de militair commissaris van Noord-Brabant, Ir. J.B.G.M. Ridder De van der Schueren, dat het in de bedoeling ligt om in het voormalige concentratiekamp Vught 7500 'réfugés' (hier wordt waarschijnlijk bedoeld op de Duitse evacués die dan nog moeten arriveren) en een zelfde aantal politieke gevangenen op te nemen.⁵ Het Militair Gezag in Zuid-Nederland kan de kampaccommodatie in Vught niet naar eigen believen gebruiken. De Canadezen beschouwen het kamp als oorlogsbuit en gebruiken ongeveer de helft als tankreparatieplaats, als timmerwerkplaats en om er hun disciplinair gestrafte militairen onder te brengen. In enkele barakken worden bovendien tijdelijk diverse Bossche gezinnen gehuisvest, die hun zwaarbeschadigde huizen hadden moeten verlaten bij de bevrijding van 's-Hertogenbosch. De beschikbare ruimte wordt dus nog verder beperkt, wanneer vanaf half november de ongeveer 6000 Duitse burgers⁶ uit het Selfkantgebied in Vught aankomen.

De Vughtenaar P.D.A. van der Heijde noteert op dinsdag 14 november in zijn dagboek: *Klein vertelde van de armoe, die de gehele nacht het kamp was binnengetrokken. Oude moedertjes - vrouwen - kinderen en grijsaards. Geen mannen! Die schijnen in het Grosse Vaterland niet meer voorhanden. Alles kwam uit het bezirk Aachen. Ze hadden*

geweigerd te evacueren en waren zo in de Amerikaanse stellingen terecht gekomen.⁷

De Duitse geëvacueerden worden al meteen bij de chaotische aankomst gewezen op de vroegere bestemming van het kamp. Een van hen schrijft:

Eindelijk om 10 uur stond de wagen weer eens stil, buiten klonken voetstappen, een Hollander hield het tentdoek omhoog en zei: "Jullie zijn er. Hier was een Duits concentratiekamp. Drie weken geleden hebben de Duitsers hier nog 450 mensen omgebracht.." Hoewel we bijna te moe waren om nog iets op te pakken, werkte deze mededeling als een donderslag. Ik was zo ontzet, dat ik op dat moment alleen maar denken kon: Waar heeft men deze mensen begraven? Waar zijn zij onder de grond gestopt? Ik kwam niet op het idee dat al de lijken gecremeerd waren. Ik beeldde me in, dat nu misschien wel allerlei besmettelijke ziekten in het kamp heersten, misschien nog doden en allerlei andere verschrikkelijke dingen rondslingerden.⁸

Met gemengde gevoelens betreden de net gearriveerden de barakken, die nog maar enkele maanden daarvoor door concentratiekampgevangenen werden bewoond. In die barakken staan vijf rijen ijzeren stapelbedden, waarop de Duitsers zich zo goed en kwaad als dat gaat installeren. Iedereen ligt door elkaar, waarbij families en bekenden wel zoveel mogelijk proberen bij elkaar te blijven. Elektrisch licht blijkt niet voorhanden (is er op dat ogenblik in Vught zelf ook niet). Sommige ramen zijn kapot, zodat de koude novemberwind vrij spel heeft.

Paul Vallen, toen 9 jaar, omschrijft terugblikkend zijn eerste indrukken als volgt: *Barak na barak reeg zich aaneen, die allen aan de gevelzijde waren voorzien van een nummer. Bijzonder opvallend en solide waren de met rode bakstenen aangelegde wegen in visgraatmotief. [...] Bedreigend en angstwekkend was daarentegen de omheining, de dubbele rij betonpalen met prikkeldraad en de diepe sloot daartussen. Wij kinderen hebben dit prikkeldraad nooit aangeraakt, omdat we bang waren dat het onder stroom stond. Deze draad gaf ons duidelijk te verstaan, dat wij geïnterneerd of dus eigenlijk gevangen waren.⁹*

Behandeling van de Duitse evacués

Er bestaan opmerkelijk veel foto's van het verblijf van de Duitse evacués in het Kamp Vught. Deze werden gemaakt door Engelse legerfotografen.¹⁰ Via deze foto's krijgen we een goed - hoewel natuurlijk ook weer eenzijdig – beeld van het verblijf in Kamp Vught. Op de meeste foto's zien we lachende evacués onbevangen in de camera kijken. Alle ellende is relatief. Dat is zeker in deze geschiedenis van belang. De Duitse evacués hebben het in Vught beslist niet gemakkelijk gehad en hebben gedurende een half jaar, ver van huis in soms ellendige omstandigheden moeten leven. In totaal 189 van hen stierven in Vught door allerlei ziekten.¹¹ Op diezelfde plek hadden kort daarvoor echter tienduizenden Nederlanders gevangen gezeten onder omstandigheden en met toekomstperspectieven die in veel gevallen heel wat slechter waren.

Het is lastig om een oordeel te vellen over de wijze waarop de Duitse evacués in het voormalige concentratiekamp Vught behandeld werden. Vooral ook omdat deze behandeling moet worden afgezet tegen het perspectief van die tijd, waarin nog maar kort daarvoor Nederlanders onder het juk van Nazi-Duitsland in datzelfde kamp hadden moeten verblijven. In Duitse lokale publikaties over deze geschiedenis wordt wel wat

overdreven wanneer de vergelijking met het concentratiekamp hier en daar toch gemaakt wordt. Eén auteur gaat zelfs zover om passages in het werk van De Jong die betrekking hebben op de, zeker niet zachtzinnige, behandeling van de collaborateurs in het andere deel van het kamp, óók van toepassing te laten zijn op de groep Selfkanters.¹² Anderzijds is opvallend hoezeer de wijze waarop Canadezen en Britten met deze burgers omgaan in algemene zin verschilt van die van de Nederlanders.

De supervisie over het hele kampcomplex berust bij de Canadezen. De leiding van het kampgedeelte met de Duitse geëvacueerden is in handen van de Engelsen. De Engelsen van het "628 C.A. (Civil Affairs) Detachment"¹³ komen tegelijk met de Duitse burgers in het kamp aan en zijn de eerste dagen ook nog niet bepaald goed georganiseerd. Aanvankelijk staan zij onder commando van luitenant-kolonel Fitzhugh, vanaf 13 december onder leiding van luitenant-kolonel F.L. Price, een Canadees. De houding van Price ten opzichte van de Duitse evacués is gereserveerder dan die van zijn voorganger.¹⁴

De bewaking is in handen van Nederlanders.¹⁵ De verhouding tussen de Duitse evacués en de Nederlandse autoriteiten en bewaking is meestal moeizaam. Vaak spelen oorlogssentimenten nog wel degelijk een rol. Op allerlei niveaus zijn Nederlanders opgenomen in de kampleiding en dringen zij zich in de ogen van de Duitse evacués tussen hen en de Engelsen. Zo is een Nederlandse predikant die vier jaar in Duitse concentratiekampen heeft gezeten als "Inspektor" belast met bemiddeling tussen Engelsen en Duitsers.¹⁶ Uit diverse dagboeken blijkt wel dat lang niet al deze Nederlanders zich onderling, laat staan tegenover deze Duitse evacués, voorbeeldig gedragen. Op hun beurt blijken sommige Duitse evacués boordevol vooroordelen jegens de Nederlanders. En er is verbazing over soms toch weer andere gewoontes. Zo schrijft de dan 15-jarige Hildegard Muan, die in het ziekenhuis werkte: *Ik stond tot laat in de nacht bij het vuur en bereidde bitterballen, een soort kleine frikadellen, die in olie worden gebraden, want de Hollanders houden naast van likeur en whiskey vooral van hartige zaken, geen zoetigheden.*¹⁷

De geïnterneerde Duitsers hebben hun eigen kampleiding. Lange tijd is dit de door de geallieerde kampcommandant benoemde geestelijke deken Franzen. Hij is de tussenpersoon tussen de diverse Duitse barakleiders en de kampleiding. De rol van Franzen wordt achteraf door veel van zijn mede-kampbewoners niet zo positief gewaardeerd. Hij zou ook enkel maar in deze functie benoemd zijn omdat hij in het begin de enige aanwezige geestelijke is, en de Engelsen nog een 'onbegrensd vertrouwen' hebben in de geestelijkheid. De opvatting van veel geëvacueerden is dat Franzen veel te weinig onderneemt om iets aan de gebrekkige hygiëne en de matige voedselvoorziening enzovoort te doen.¹⁸ Ook wordt Franzen geholpen door een 16-jarige tolk die beslist niet op zijn taak is berekend. Na onderling overleg besluiten de overige geestelijken in ieder geval hieraan iets te doen. Er wordt een nieuwe tolk benoemd, die later (wanneer zij in de ogen van Franzen toch wat te voortvarend is) weer opzij wordt geschoven. Daarbij komt nog het feit dat de Deken voor zichzelf en zijn naaste familieleden (twintig personen in totaal) een hele eigen barak in bezit neemt, hetgeen kwaad bloed zet bij de anderen.¹⁹ Eind januari 1945 wordt naast Deken Franzen een Kuratorium ingesteld, dat voor een betere behartiging van de Duitse belangen moet zorgen. Begin april 1945 treedt Franzen vanwege zijn leeftijd terug om plaats te maken voor een heer Müller.

Voeding

De voeding van de geëvacueerde Duitsers is matig. Spoedig gaan de gesprekken dan ook vrijwel voortdurend over het eten. De eerste dagen in Vught kan de bevolking zich nog aardig redden met de zelf meegebrachte voorraden. Daarna is men aangewezen op hetgeen de kampkeuken te bieden heeft en dat is niet al te veel. In het begin is dat per persoon dagelijks een halve liter dunne soep en 's avonds twaalf tot zestien legerkoeken, met 50 gram "Büchsenfleisch" (vlees uit blik) en zwarte thee. Ook krijgt men wel "Dörrgemüse" (gedroogde groenten) te eten.²⁰ Elders wordt gesproken van een halve liter soep in de middag en in de namiddag vijftien koeken, waarop dan 's avonds nog een halve liter "Milchsuppe" (pap) volgde. Kinderen tot zes jaar, en ouderen boven de 70 jaar krijgen dagelijks eenvierde tot een halve liter melk. Na korte tijd worden ook geregeld kleine porties corned beef en boter uitgereikt. Het eten is goed bereid en smakelijk, alleen zijn de porties te klein.²¹

De winter van 1944-1945 is streng. Doordat de kolen op zijn en er niet voldoende brandstof voorhanden is, wordt het kouder en is het pas laat in de middag wanneer men wat warmes te eten krijgt. Toch blijft het voor de meesten onvoldoende. Vanaf 23 januari verbeteren de rantsoenen. Om nog iets meer te krijgen probeert men, legaal of illegaal, ergens meer voedsel vandaan te halen. Juwelen en waardevolle spullen worden over de prikkeldraadomheining geworpen. Als tegenprestatie worden van de andere zijde brood en andere etenswaren teruggeworpen. De Canadese soldaten blijken bijzonder geïnteresseerd in de 5 Reichsmark zilvergeldstukken, waarop een hakenkruis en een Hindenburgkop staan afgebeeld.²²

Hygiëne

Direkt na aankomst in het kamp moeten de geëvacueerden aantreden om met DDT-poeder tegen ongedierte gedesinfecteerd te worden. Ook vindt er elke donderdag een nauwkeurige inspectie plaats van de barakken. Toch zijn de hygiënische omstandigheden in de massa-onderkomens van het kamp verre van ideaal.

Hildegard Muan noteert in haar dagboek:

's morgens tegen half acht stond men in volledig duister op. De eerste 2 à 3 maanden hadden we geen licht. Kan iemand zich dat voorstellen: een barak met 200 mensen de hele winter zonder licht? [...] Vervolgens wasten mannen en vrouwen in de halfduistere wasruimte het gezicht en de handen, misschien nog hals en armen, maar dat was dan ook alles. Vooral voor vrouwen was het moeilijk om schoon te blijven. Wijzelf kleden ons tenminste nog elke avond helemaal uit. Tweederde van de mensen sliep in hun gewone dagelijkse plunje en verwisselde deze weken, zelfs maanden lang, niet. Toch was er verhoudingsgewijs weinig last van ongedierte. Waarschijnlijk door het ontluisingspoeder.²³

Een ander schrijft:

Wie naar het toilet moest, raakte al spoedig elk natuurlijk schaamtegevoel kwijt. Er waren enkel maar primitieve latrines en spoedig werden de eerste infectieuze maag- en darmaandoeningen gesignaleerd. Enkelen raakten door het vele bloedverlies zo verzwakt, dat ze door hun familieleden als een zak over de schouder gelegd werden en zo naar het toilet werden gedragen.²⁴

Spoedig breken er dan ook diverse ziekten uit. Er zijn talrijke gevallen van dysenterie en tyfus. Wie zichtbaar zwaar ziek is, wordt in het ziekenhuis opgenomen, waar een medische ploeg klaar staat van Nederlandse zusters onder leiding van de Nederlandse arts "Dykstra".²⁵ Het ontbreekt hen echter aan voldoende medicijnen om de zieken te behandelen. Vooral ouderen en kinderen worden het slachtoffer. Barak 13A wordt ingericht als ziekenbarak voor kinderen met mazelen. Er overlijden veel kinderen als gevolg van een fatale combinatie van longontsteking en mazelen.

Aanvankelijk worden de doden op het ongeveer twee kilometer van het kamp verwijderde kerkhof bij de H. Hart Kerk in Vught begraven. Later wordt er aan de westzijde van het kamp, net buiten het kampterrein naast het "kanaaltje van dokter Hoek" en ongeveer tussen de woonbarakken 26 en 30, een speciaal kerkhof ingericht.²⁶ Aan de zuidzijde van deze begraafplaats worden de 189 Duitse burgers begraven, de noordkant is gereserveerd voor de overleden geïnterneerden en Nederlandse SS-ers. De graven van de twee groepen verschillen eveneens van elkaar; die van de Duitse burgers zijn volgens de kenmerkende vorm van hun eigen streek vervaardigd.²⁷ Mogen aanvankelijk bij de begrafenissen buiten het kamp slechts acht personen aanwezig zijn, later mogen tot maximaal 25 personen aan een begrafenis deelnemen. De graven werden gedolven door "Quislings"²⁸, ofwel geïnterneerden.

Er sterven niet alleen mensen in Kamp Vught. Net zoals in de tijd dat hier een concentratiekamp gevestigd was, worden er ook nu kinderen geboren. Daarnaast betekent een hoge leeftijd in het kamp niet automatisch een zekere dood. Paul Vallen verhaalt bijvoorbeeld van een echtpaar dat later, 95 en 84 jaar oud, in Duitsland nog een diamanten huwelijksjubileum kan vieren.²⁹

Sfeer en vrije tijd

Gedurende de eerste weken regent het voortdurend, waardoor de kampbewoners gedwongen zijn om in de barakken te blijven. Het nauw samenleven van enige duizenden mensen op een beperkte oppervlakte leidt onvermijdelijk tot spanningen, maar ook tot komische situaties. Vriendschappen ontstaan en menig meisje geeft hieraan een bijzondere interpretatie door een relatie met een van de kampwachten aan te knopen. De andere kampbewoners zien dan met irritatie hoe het meisje en haar familie opeens kunnen beschikken over echte chocolade of witbrood.

Een belangrijk probleem is de verveling. Velen hebben niets omhanden. Er is nauwelijks iets te lezen. Om verveling en heimwee de baas te blijven moet men zichzelf op de een of andere manier een bezigheid zien te bezorgen. Sommigen vinden een plaats in een van de kampcorvee-commando's. Voordeel hiervan is, dat er extra rantsoenen voor deze werkwilligen zijn. Ook wordt er door menigeen ijverig geknutseld. Uit hout, conservenblikken en ander afval worden allerlei bruikbare dingetjes en spelletjes gefabriceerd.

Paul Vallen schrijft:

...een paar dagen voor de zesde december werd onze barak door een Sinterklaas bezocht. Zijn armoedige kleding en make-up beroofde de kinderen echter van elke illusie. De oorlog en het kampleven zorgden er sowieso voor dat veel kinderen veel vroeger dan normaal volwassen werden. Voor de ogen van de kinderen gebeurden hier in het kamp dingen, die ze thuis in de geborgenheid van hun familie nog nooit hadden

*meegemaakt.*³⁰

Het naderende kerstfeest leidt ook tot enige activiteit. In bijna elke barak staat een kerstboom opgesteld. Het schenkt velen voldoening om te knutselen aan kleine kerstgeschenken voor de kinderen. Domper op de vreugde is dat juist in deze dagen de voedselvoorziening zeer slecht is. Enkele dagen is er helemaal geen warm eten en vervolgens worden de rantsoenen sterk ingekrompen. De evacués vermoeden dat dit te maken heeft met het feit dat de kampeiding hen hiermee wil laten boeten voor het Ardennenoffensief, dat op dat ogenblik in volle gang is. Op de sneeuwrijke kerstavond krijgen de Selfkanters om 22.30 uur hun warme eten.

Men maakt toch ook veel plezier. 's Avonds dromt men tezamen rond de kachel en worden weemoedige verhalen verteld over thuis. Er worden moppen verteld, spelletjes gedaan en tovertrucks voorgedaan. Zo nu en dan zijn er geëvacueerden die liedjes zingen en muziek maken. De beloning bestaat steevast uit een paar extra legerkoeken.

Nu en dan ervaren de nieuwe kampbewoners iets van de gebeurtenissen die zich vóór hun komst in het kamp moeten hebben afgespeeld. Zo wordt het na enige tijd toegestaan zich te douchen in het speciaal daarvoor ingerichte gebouw aan de westzijde van de Appèlplaats:

*Wie deze barak voor het eerst betrad, overviel een zó bedrukt gevoel, dat hij zich er niet nog eens waagde. In de kleedruimte lagen stapels kledingstukken van de vroegere gevangenen en de hoge, nauwe vensterspleten in combinatie met de zware ijzeren deur wekten vermoedens, die eenieder verdacht en akelig voorkwamen. Op de een of andere manier hadden de mensen toch ook iets gehoord van speciaal ingerichte doucheruimtes in Duitse concentratiekampen, waar mensen waren vergast.*³¹

Tijdens hun verblijf in Kamp Vught zijn de geëvacueerden van de buitenwereld afgesneden. Belangrijke bron van informatie is vanaf 10 december 1944 de midden in het kamp opgestelde grote luidspreker, die vanaf twee uur 's middags Duitstalige uitzendingen van Radio Londen verspreid.

Informatie bereikt de geëvacueerden ook via naar binnen gesmokkelde brieven. Pas eind januari 1945 komt er via het Rode Kruis voor het eerst post bij de Duitsers terecht. Vanaf dit moment kunnen nu ook brieven naar buiten worden geschreven. Voor meer informatie kunnen de evacués zo nu en dan beschikken over Nederlandse kranten.³² Het geloof biedt velen een stevig houvast. De kampeiding geeft toestemming om in een leegstaande barak (6B) een noodaltaar in te richten. Enkele misgewaden en kelken zijn door de eveneens geëvacueerde geestelijken meegebracht. Hosties en miswijn worden bezorgd door een geestelijke uit 's-Hertogenbosch. Zo kan op 26 november de eerste Heilige Mis worden opgedragen.³³ Op zondagen worden zes, op werkdagen vier missen gelezen, die druk bezocht worden. Na enige tijd wordt barak 6B in gebruik genomen als woonbarak. Barak 1 wordt dan tot het vertrek van de Duitsers kerkbarak. Op 21 november 1944 spreekt in de barak van Hildegard Muan een Nederlandse predikant: *Hij vertelde, dat hij vier jaren in Duitse concentratiekampen had gezeten en alle reden had, de Duitsers te haten. Nu was hij inspecteur van het Duitse kamp in Vught geworden en wilde hij er voor zorgen, de haat te onderdrukken en al het boze met het goede te vergelden en zo verder. Hij sprak echt stichtelijk.*³⁴ Ook bezoeken de – katholieke – Selfkanters wel eens een protestantse dienst: ...een alternatief voor de

bioscoop of een voorstelling...³⁵

Ongewenst

Op 15 december 1944 telt de andere helft van het kamp, "Bewaringskamp" Vught, ongeveer 4500 geïnterneerde collaborateurs.³⁶ Een week later, op 22 december, herbergt men hier 4814 gedetineerden en daarmee is de grens wel zo'n beetje bereikt. Op 20 december is al een transport van ongeveer 350 man uit Eindhoven teruggezonden wegens gebrek aan voldoende voedsel en ligplaatsen. Sommige barakken zijn zwaar overbevolkt. Op 24 december komt het bericht dat op korte termijn nog eens ongeveer 4000 arrestanten zullen moeten worden opgenomen. Dat is onmogelijk, zo schrijft de commandant van het interneringskamp. Wel denkt hij binnen 16 dagen plaats te hebben voor nog eens 2000 gevangenen. De Duitse evacués moeten dan snel weg! Op 13 januari 1945 herbergt het interneringskamp Vught 4852 gedetineerden. Aan het einde van die maand wordt het aantal Duitse geëvacueerden per barak verhoogd, om zo meer gedetineerden te kunnen herbergen. Meteen daarna schiet het gedetineerdental inderdaad weer omhoog. Op 4 februari worden er 5050 geteld, twee dagen later al 5308 en na een bescheiden daling - waarschijnlijk het gevolg van een inmiddels door de Canadezen ingesteld verbod op transporten van nieuwe geïnterneerden naar Vught - loopt dit getal op tot 6166 op 10 maart.³⁷

De aanwezigheid van de Duitse burger-evacués in kamp Vught blijft het Militair Gezag een doorn in het oog. Zo protesteert de militaire commissaris van het district Den Bosch, C. Thomas, op 24 januari 1945 in *de meest scherpe bewoordingen*, tegen het nog langer onderbrengen van deze Duitse burgers in kamp Vught.³⁸ Ondermeer omdat gevreesd wordt dat de aanwezigheid van duizenden Duitsers op een plaats zo dicht bij de frontlinie, grote gevaren inhoudt. Zij zijn immers *opgesloten met de meest gevaarlijke Nederlanders die, tenminste met hun sympathie, volkomen aan de zijde van onze vijanden stonden*. Welke deze gevaren waren, zou ondermeer blijken uit een in het kamp gevonden plan getiteld *Wat te doen bij een bevrijdingsaanval der Duitsers op het kamp Vught*. De militair commissaris heeft nog meer bedenkingen. Zo vindt hij dat al deze Duitse *gevangenen* in ruimten zijn ondergebracht die uit politieel oogpunt *iedere zekerheid en veiligheid* missen. Daarnaast zijn de medische en hygiënische omstandigheden slecht, ontbreekt het aan mogelijkheden om hierin verbetering aan te brengen en zijn ook de energie- en bewakingskosten onnodig hoog. Vaak moeten transporten van nieuwe geïnterneerden voor het kamp Vught worden geweigerd wegens ruimtegebrek door de aanwezigheid van de Duitse evacués. Daarom wordt gesuggereerd de Duitsers opnieuw te verplaatsen, maar dan naar België of Frankrijk.³⁹ Het zijn voorlopig de geallieerden zelf, die de verplaatsing van deze mensen tegenhouden. Het zou nog tot mei 1945 duren voordat zij allemaal waren teruggebracht naar hun woonplaatsen en de door hen in beslag genomen ruimte volledig aan het snel groeiende interneringskamp Vught kon worden toegevoegd.

Tussen de Canadezen en de Nederlandse functionarissen van de Binnenlandse Strijdkrachten en het Militair Gezag botert het in Vught lang niet altijd. Met betrekking tot de bewakingstaken zou er zelfs sprake zijn geweest van een ware "strijd". De Canadezen vertonen daarbij in Nederlandse ogen wat al te zeer de neiging hen de wet voor te schrijven. De "strijd" om Kamp Vught helemaal in Nederlandse handen te krijgen zou hebben geduurd tot september/oktober 1945.⁴⁰

Eindelijk naar huis

Het front bij Selfkant raakt pas weer op 18 januari 1945 in beweging. En hoewel vanaf begin maart het Selfkantgebied zo'n 100 kilometer achter het front ligt, maken de geallieerde kampautoriteiten - in weerwil van de hiervoor aangehaalde bezwaren van Nederlandse zijde - geen aanstalten om de geëvacueerden weer naar huis te zenden. De onrust onder hen neemt hierdoor zienderogen toe. Vooral de boeren willen, nu het voorjaar aanbreekt, snel naar huis om hun land te kunnen bewerken. Tot nu toe hebben alleen enige Selfkanters met de Nederlandse nationaliteit het kamp vlak voor kerst kunnen verlaten.⁴¹ Half februari overhandigen de dertien in het kamp aanwezige geestelijken de kampleiding een Memorandum, waarin om spoedige terugkeer van de bevolking wordt verzocht. Dit memorandum blijft onbeantwoord.

Steeds vaker duiken in de volgende maanden verontrustende geruchten op over de bedoelingen van de geallieerden. Zo zou de bevolking zelfs helemaal niet meer terug kunnen keren, maar naar Zuid-Frankrijk of een Nederlands Noordzee-eiland worden gedeporteerd. Geruchten die, zoals we eerder konden lezen, niet eens zo ver bezijden de waarheid stonden. Deze angsten worden nog gevoed door het bekend worden van de in Nederland circulerende plannen om over te gaan tot annexatie van Duits grondgebied. De bevolking van de direct aan Nederland grenzende Selfkantstreek voelt zich hierdoor zeer bedreigd.⁴²

De situatie in het kamp wordt er niet beter op, wanneer in maart 1945 een tyfus-epidemie uitbreekt. Door strikte maatregelen en medische hulp van buitenaf slaagt men er in verspreiding van deze ziekte zoveel mogelijk te beperken.

Op 14 maart 1945 worden dan na lang aandringen enige families uitgezocht, die voor de "Frühjahrbestellung" voortijdig naar huis kunnen terugkeren. Op 16 maart gaat een eerste transport van ongeveer 50 personen naar Süsterseel. Maandag 19 maart kunnen 60 mensen uit Gangelt naar huis. De volgende dag kunnen 120 inwoners van Schümm en Breberen het kamp verlaten. Daarmee is de grote terugkeer echter nog niet begonnen. Op 29 maart komen er zelfs weer 300 spoorwegmensen en arbeiders van de 'Organisation Todt'⁴³, afkomstig uit België, bij de geëvacueerde Selfkanters.⁴⁴ Nadat eerder in januari al vluchtelingen uit de Eifel in "Vught" terecht kwamen, komt er op 4 april nóg een groep van 48 geëvacueerden uit de Eifel bij.⁴⁵

Vanaf eind april gonst het van de geruchten over het ineenstortende Derde Rijk. Hitler zou zwaargewond zijn, Göring en Goebbels dood. Op 1 mei wordt bekend dat Hitler dood is en is opgevolgd door admiraal Dönitz. Kort daarna volgt de algehele capitulatie: *Het bericht wordt tamelijk rustig aangehoord. De mensen interesseert op het ogenblik alleen de vraag: Wanneer komen we weer thuis? Maar weinigen beseffen, wat de ineenstorting betekent. Men heeft het al zolang kunnen zien aankomen. [...] Arm Duitsland, dat 12 jaar door waanzinnigen is geregeerd.*⁴⁶

Op 20 mei wordt tenslotte door de kampleiding de spoedige vrijlating van de geëvacueerden bekend gemaakt. Daarvóór hebben alle mannen tussen de 19 en 60 jaar eerst formulieren moeten invullen waaruit zou moeten blijken in hoeverre de betreffende persoon lid was geweest van Nazi-organisaties. Voor het vertrek krijgen alle geëvacueerden het geld terug, dat zij bij aankomst in het kamp af hebben moeten geven. Al de volgende dag, maandag 21 mei, kunnen de inwoners van Tüddern, Kreuzrath en Gangelt naar huis. Het transport van de overige Selfkanters geschiedt in de volgende dagen. De transporten vertrekken per trein vanaf het Vughtse station. Gedurende drie

dagen gaat er elke dag een transport van 1000 man op weg naar het oosten. Ook nu weer worden de Duitsers onderweg uitgescholden en met voorwerpen bekogeld. Begin juni komen de laatste transporten van terugkerenden, na diverse omwegen, in Duitsland aan.

Het weer opstarten van het dagelijks leven gaat voor de teruggekeerde Selfkanters niet gemakkelijk. Uit de verlaten huizen hebben plundersaars van alles weggehaald. In Süsterseel worden de 60 al eerder teruggekeerden er zelfs van beschuldigd hun eigen huizen te hebben gevuld met huisraad van anderen.⁴⁷

In verscheidene dorpen zijn huizen in ruïnes veranderd of in vlammen opgegaan. Overal liggen nog mijnen en andere munitie.⁴⁸ Hoewel de eerste tijd na terugkeer vol ontberingen is, is men blij weer thuis en vrij te zijn.

BHIC = Brabants Historisch Informatie Centrum, 's-Hertogenbosch

GAV = Gemeentearchief Vught, ondergebracht in BHIC

MG = Archief Militair Gezag

Het citaat uit de titel komt uit het ongepubliceerde dagboek van de 15-jarige Hildegard Muan. Het zijn de welkomstwoorden van een Nederlander tegen groepje zojuist gearriveerde Duitse, genoteerd op 13 november 1944.

¹ L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, 's-Gravenhage 1980, dl. 10a, blz. 801.

² Voor dit artikel is onder andere gebruik gemaakt van: P. Vallen, *Camp Vught, ein ehemaliges deutsches Konzentrationslager in den Niederlanden* en *Wie Ich die Räumung im 2. Weltkrieg erlebte*, in eigen beheer uitgegeven publicaties, Birgden 1992 en J. v.d. Eijnde, "Het onbekende hoofdstuk van kamp Vught, in: *Brabants Dagblad*, 5 december 1992. Veel dank komt de heer Vallen toe voor het beschikbaar stellen van bronmateriaal, getuigenissen en dergelijke. Vrijwel alle documentatie die als basis diende voor dit artikel, is in originele of gekopieerde vorm aanwezig in het archief van Nationaal Monument Kamp Vught, documentatiecollectie 6.2. Alle citaten zijn door de auteur vertaald uit het Duitse origineel.

³ Over de mogelijkheid tot gebiedsuitbreiding ten koste van Duitsland werd direct na de bevrijding in Nederland heel wat af gedebatteerd en gepamfletteerd. Zie bijvoorbeeld – naast veel meer – van de hand van G.B.J. Hiltermann, *Land om land* (1945) en ook van F. Bakker Schut, *Uitbreiding Nederlands grondgebied gewenst?* Zie verder: J. Woltring, "Landhonger à la carte", in: *Onze jaren 45-70, Herrijzend Nederland* (nr. 3), 1972, blz. 87-90.

⁴ Luise Balven, "Wie ich das Lager Vught erlebte", in: *Heimatkalender des Selfkantkreises Geilenkirchen-Heinsberg 1967*, (blz. 44-51), blz. 44.

⁵ BHIC-MG (toegangsnummer 127), brief J.B.G.M. De van der Schueren aan L.B. Mennes, d.d. 6-11-1944.

⁶ Heinz Engelen spreekt in een serie artikelen over deze episode in de *Geilenkircher Zeitung* (5, 8 en 9 januari 1998) van in totaal 6068 Selfkanters, een getal dat gebaseerd is op het "Dagboek van de Kampleiding Vught" in deze periode.

⁷ Dagboek van de heer P.D.A. van der Heijde, periode 1 september tot en met 4 mei 1945.

⁸ Hildegard Muan, dagboek 24 oktober – 17 februari 1945, blz. 28. Kopie in archief NM Kamp Vught.

⁹ Vallen, *Camp Vught*, blz. 17.

¹⁰ Overigens verscheen in het Amerikaanse *Life* van 22 januari 1945 ook een fotoreportage waarin naast foto's van de situatie in het kamp en de nodige onjuiste feiten – zo zouden in kamp Vught maar liefst 136.000 Nederlanders zijn gedood! – een foto was afgedrukt van twee oude dametjes met een wel zeer merkwaardige achtergrond. Het betreft hier de twee zusters Victoria en Grace Vickers uit Cincinnati, die beide weduwe waren van een Duitse man. Zij woonden in Wyler, net over de Duitse grens bij Nijmegen en moesten op last van de Britten hun huis verlaten.

¹¹ Lijst met overledenen, door de auteur samengesteld, documentatiecollectie NM Kamp Vught 6.2..

¹² Klaus Bischofs, "Die Internierung der Selbstkantbevölkerung in Camp Vught von November 1944 bis Mai 1945", blz 195-208, in: *Heimatkalender des Kreises Heinsberg 1985*, blz 202-203.

¹³ "War Diary" December 1944 van 525 Civil Affairs Detachment en 628 Civil Affairs Detachment, Collectie NM Kamp Vught, 6.2.. Een C.A.D. was een aan het Britse leger toegevoegde, maar onder eigen commando staande eenheid die belast was met het regelen van het dagelijks leven en bewaken van de openbare orde in zojuist bevrijde gebieden.

¹⁴ Zie over Price o.a. Vallen, blz. 25. Muan schrijft zelfs: *Hij was een Canadees (in tegenstelling tot de andere officieren, die Engels waren) en zeer Duitsvijandig, aangezien hij sympathiseerde met de Nederlanders* (11 januari 1945).

¹⁵ In het door Heinz Engelen aangehaalde officiële kampdagboek is sprake van 34 man Brits personeel, 42 man Brits wachtpersoneel en 167 man Nederlands wachtpersoneel, "600 Internierte trafen auf 3300 Kollaborateure", in: *Geilenkircher Zeitung*, 9 januari 1998.

¹⁶ Muan, notitie 28 december 1944, blz. 42-43. Muan noemt geen naam maar schrijft verder over hem: *Hij was 12 jaren werkzaam in Nederlands-Indië, was in 1939 op vakantie in Nederland en kon niet meer terug. In 1940 werd hij door de Duitsers als gijzelaar in een kamp gestopt, omdat de Engelsen de Duitsers in Indië zo slecht behandelden. Van zijn vrouw had hij sindsdien niets meer gehoord.*

¹⁷ Muan, dagboeknotitie, op vrijdag 19 januari 1945.

¹⁸ Vallen, blz. 61 en Koch, notitie zondag 12 en maandag 13 november 1944, blz. 30.

¹⁹ Muan, dagboeknotitie 11 december 1944, blz. 37.

²⁰ Klaus Bischofs (bewerking), "Der Zweite Weltkrieg in den Aufzeichnungen eines Landpfarrers. Aus der Pfarrchronik Süsterseel", in: *Heimatkalender des Kreises Heinsberg 1991* (blz. 176-192), blz. 186-187.

²¹ Kreis Heinsberg, blz. 133.

²² Vallen, blz. 36.

²³ Muan, dagboeknotitie 3 december 1944, blz. 35.

²⁴ Heinsberg, blz. 133.

²⁵ Een tweede medisch team onder leiding van een dokter Koppers stond in de barakken 38 en 30 klaar voor de geïnterneerde collaborateurs.

²⁶ In het verlengde van de Hoeksestraat vanuit Cromvoirt.

²⁷ In de jaren na de terugkeer van de Duitsers naar hun woongebied, vooral in 1949-

1950, zijn vele graven geruimd en de stoffelijke resten overgebracht naar de woonplaats. In 1957 werden de stoffelijke resten van nog eens 81 overledenen, waaronder relatief veel kleine kinderen, overgebracht naar het kerkhof voor Duitse gesneuvelden in IJsselstein. BHIC-GAV, -1.776, dossiers 1292 t/m 1297. (met dank aan H. Das-Horsmeier). Nog in 1968 verscheen in de krant een bericht over de restanten van deze begraafplaats, waar op dat moment alleen nog geïnterneerden lagen. Volgens het bericht zouden de resterende graven op korte termijn worden overgebracht naar IJsselstein.

²⁸ Quisling was de collaborerende collega van Anton Mussert in Noorwegen, in Engeland werd zijn achternaam synoniem voor 'collaborateur'.

²⁹ Vallen, blz. 38.

³⁰ Idem, blz. 28.

³¹ Idem, blz. 61. Overigens, in concentratiekamp Vught bevonden zich geen gaskamers.

³² Bischofs (bewerking), *Pfarrchronik*, blz. 189.

³³ Bischofs, *Internierung*, blz. 20.

³⁴ Muan, 21 november 1944.

³⁵ Idem, 31 december 1944.

³⁶ Zie over interneringskamp Vught onder andere J. v.d. Eijnde, "Niet verbeterd maar verbitterd. De arrestatie en internering van collaborateurs in het bevrijde Zuiden", in: J.A. van Oudheusden en H. Termeer (redactie), *Tussen vrijheid en vrede*, Zwolle/s-Hertogenbosch 1994.

³⁷ BHIC-MG (toegangsnummer 127), inv. 140, diverse gegevens uit correspondentie.

³⁸ Idem, inv. 130, brief d.d. 24 jan. 1945.

³⁹ Idem, inv. 143, rapport 12 dec. 1944 van hoofd VI aan Militair Commando in Eindhoven.

⁴⁰ Zie ondermeer Parlementaire Enquêtecommissie, dl. 5a., blz. 485, 516.

⁴¹ Waaronder de familie Vallen, Vallen, blz. 54.

⁴² Bischofs, *Internierung*, blz. 206.

⁴³ De Organisation Todt werd opgericht door ingenieur Fritz Todt. Dit militair gedrilde arbeidsleger werd ingezet voor de bouw en aanleg van grote projecten als de Autobahnen en later ook militaire werken als de 'Westwall' en tijdens de oorlog de 'Atlantikwall'.

⁴⁴ Bischofs (bewerking), *Pfarrchronik*, blz. 189 .

⁴⁵ Idem, blz. 189/ volgens Vallen 78 personen; blz. 73.

⁴⁶ Bischofs (bewerking), *Pfarrchronik*, blz. 190.

⁴⁷ Idem, blz. 191.

⁴⁸ Bischofs, *Internierung*, blz. 206-207.